

ACIYI BAL EYLEMEK

CEMAL KARPAT & KEMAL H. KARPAT HATIRATI

HAZIRLAYANLAR
SADİYE TUTSAK
M. ÖNDER DURAN

TİMAŞ

Acıyı Bal Eylemek
Cemal Karpat & Kemal H. Karpat Hatıratı

HAZIRLAYANLAR
Sadiye Tutsak
M. Önder Duran

TİMAŞ YAYINLARI | 3852
Hatırat Dizisi | 42

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIM
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Temmuz 2015, İstanbul

2. BASKI
Eylül 2019, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2015-7
9 786050 820157

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İçindekiler

Sunuş *7*

Önsöz 11

Kısaltmalar 13

Acıyı Bal Eyleyen Bir Göç Hikâyesi… 15

I. Bölüm
Cemal Karpat'ın Hatıraları 33

II. Bölüm
Kemal H. Karpat'ın Hatıraları 101

Bibiliyografya 159

Albüm 163

Dizin 173

Önsöz

Elinizde tuttuğunuz bu hatıra kitabı, meşhur tarihçi Kemal H. Karpat ile kardeşi Cemal Karpat'ın evvelden planlayarak yaptıkları bir çalışmanın mahsulü değildir. Aslında biz de önceden böyle bir hatıra kitabını hazırlamak gibi bir düşünce içerisinde değildik. Karpat kardeşlerin hayatlarında acısıyla, tatlısıyla birlikte yaşadıkları hatıralarının kitaba dönüşmesinde, tesadüflerin önemli bir payı vardır. Bu tesadüflerin ilki, bir sempozyum düzenlenmesi esnasında hasıl oldu.

Uşak Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleşen ve başkanlığını yürütmüş olduğum "Büyük Taarruzun 90. Yılında Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu"nun 2 Ekim 2012 tarihinde yapılacak olan açılışında Prof. Dr. Kemal H. Karpat'a fahrî doktora verilmesi için karar alındı. Fahrî doktora takdimi yapılmadan önce Karpat hocamın hayatı hakkında bir sinevizyon gösterisi yapılması tasarlandı. Bu vesileyle telefonla kendisine ulaştığımız Cemal Karpat'tan, ağabeyiyle yaşadığı bazı özel anılarını bizimle paylaşmasını istedik. Cemal Karpat, ağabeyine olan sevgisi ve saygısına istinaden, bizi kırmadı. Bir hayli zaman geçtikten sonra kaleme aldığı hatıralarını postayla bize gönderdi. Zarfı açtığımızda, tahminimizden çok daha fazla yazılı metin gördüğümüzde hayret içerisinde

kaldık. Her telefon görüşmesinde kendisine sevgi ve saygımızın arttığı Cemal Karpat'ın, ağabeyi Kemal H. Karpat'a duyduğu sevgi, saygı ve muhabbeti bir nebze de olsa bu metne dökmeye çalıştığına şahit olduk.

Cemal Karpat, ağabeyine dair hatıralarını yazarken hastalanmasına ve bir kalp ameliyatı geçirmesine rağmen ısrarla çalışmasını bırakmamış, başladığı işi bitirmiş, bize vermiş olduğu sözü tutmuş ve hatıralarını tamamlamıştı. Bu metni bize gönderdikten sonra Cemal Karpat ile zaman zaman devam eden samimi telefon görüşmelerimiz esnasında hatıraların yayımlanması gerektiğini konuşurduk.

İşlerinin yoğunluğundan dolayı sempozyumun açılış törenine katılamayan Kemal H. Karpat'a fahrî doktora ünvanını takdim edemedik. Fakat sempozyumdan yaklaşık bir yıl sonra, bir gün Cemal Karpat'ın vefat ettiğini öğrendiğimizde, hayatının son zamanında kaleme aldığı bu hatıraların onun anısına yayımlanması gerektiğini düşündük.

Kemal H. Karpat'tan bu hatıraların yayımlanması için izin istediğimizde, Cemal Karpat'ın bu hatıraları vefatından önce Timaş Yayınevi'ne teslim ettiğini öğrendik. Timaş Yayınevi'yle irtibata geçerek, bu hatıratın yayına hazırlanmasına katkı sağlama isteğimizi ilettik. Kemal H. Karpat hocamın da kardeşiyle ilgili hatıralarını yazıp göndermesi, hatıra kitabının kıymetini daha çok arttırdı.

Hayatın önlerine getirdiği zorlukları, güçlükleri, acıları, ayrılıkları, hayal kırıklıklarını birlikte göğüsleyen Karpat kardeşler; nezaketleriyle, dik duruşlarıyla bu zorlukların üstesinden gelmiş, saygın kişilikleriyle başarıyı yakalamış, yani acıyı bal eylemişlerdir…

Sadiye TUTSAK
3 Ocak 2015, Uşak

Kısaltmalar

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BM: Birleşmiş Milletler

C.: Cilt

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

S.: Sayı

s.: Sayfa

ACIYI BAL EYLEYEN BİR GÖÇ HİKÂYESİ...

Asırlar öncesinde Orta Asya'dan Batı'ya doğru gerçekleşen göçlerde, Romanya toprakları Türklerin geçiş ve yerleşim yeri haline geldi. Bilhassa düz bir coğrafi sahaya ve verimli topraklara sahip bulunan Dobruca, Türklerin yoğunlaştığı, kök saldığı bir bölge olmaktan çıkarak Türk yurdu haline dönüştü. Dobruca'yı 1418'de fetheden Osmanlı Devleti[1], iskân bölgesi olarak seçtiği bu yöreye pek çok Türk'ü yerleştirdi.[2] Türk yurdu Dobruca'da 1890'lara kadar Çukurköy, Çukurova, Topalova, Başpınar, Hasanfaki, Bayramdede gibi Türk isimlerini taşıyan 200 kadar köy vardı.[3]

---

1 Giray Saynur Bozkurt, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 17, Bahar 2008, s. 2-3. Romanya'nın Dobruca bölgesindeki Müslüman Türklerinden olan meşhur tarihçi Kemal H. Karpat, buradaki Türk varlığının tarihsel gelişimini şöyle anlatıyor. "Başta Rusya üzerinden Peçenekler geliyor. 10. yüzyılın sonu ile 11. yüzyılda gelmişler. Peçeneklerden sonra Kumanlar yahut Kıpçaklar geliyor. Fakat Rumen tarihinde Hristiyan olmuş, sonra Rumen halkının bir kısmını oluşturmuş Peçeneklerden, Kumanlardan asla söz edilmez, genellikle bunlara "barbar" denir. Barbar istilalarından böyle söz edilir: "Barbarlar şu sıralama ile Rumen topraklarından geçmiş ama Rumen milleti yine ayakta kalmıştır: Gotlar, Hunlar, Cepisler, Avarlar Peçenekler, Kumanlar, Tatarlar (13. yüzyılda yaşayan Moğollara, "Tatar" derlerdi)". Ondan sonra "Slavlar, Bulgarlar ve Macarlar" devam ederdi". Bkz. Kemal H. Karpat, *Dağı Delen Irmak*, Söyleşi: Emin Tanrıyar, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s.101.

2 Yılmaz Altuğ, "Balkanlardan Anayurda yapılan Göçlerin Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 32, S. 2-4, 1966, s. 853.

3 Karpat, *Dağı Delen Irmak*, s. 20.

Osmanlı-Rus Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya Eflak ve Boğdan'da imtiyazlar tanımak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti, bölgede etkisini gittikçe kaybetti. Bölgede ortaya çıkan yeni güç dengesi neticesinde 1859 yılında Eflak ve Boğdan'ın birleşmesiyle Romanya Prensliği kuruldu.[4] Osmanlı Devleti, halk arasında "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra pek etkisinin kalmadığı bu toprakları tamamen kaybetti. Ardından Balkanlar'da; Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ gibi devletler ortaya çıktı.[5] Bu coğrafyadaki siyasi gelişmelerden olumsuz yönde etkilenen Balkanlar'daki Müslüman nüfusu Osmanlı ülkesine göç etmeye başladı.[6] 1878 yılında yapılan uluslararası Berlin Antlaşması'yla Romanya bağımsızlığını kazandı, 26 Mart 1881 yılında ise Romanya Krallığı kuruldu. Dobruca da, krallık olan Romanya'ya dâhil oldu.[7] Tuna ile Karadeniz arasında yer alan ve Varna'ya kadar uzanan Dobruca, Balkan coğrafyasında önemli konuma sahipti.[8] Rus Çarlığı'nın devrildiği 1917 yılından sonra Basarabya, 28 Ekim 1920 tarihinde, Paris'te imzalanan uluslararası bir antlaşmayla Romanya'ya katıldı.[9]

Balkanlar'da kurulan millî devletler, homojen toplumlar oluşturmak için kendi milletleri dışında kalan toplulukları göçe zorladılar. Osmanlı Devleti'nin çekildiği Balkanlar'da ve başka topraklardaki Türklerin sığınağı Anadolu toprakları oldu. Acının, kederin ve gözyaşının yoğurduğu bu insanlar, yeni bir hayat kurma mücadelesi verdiler.

---

4 Giray Saynur Bozkurt, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 17, Bahar 2008, s. 3.

5 Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Bilig*, S. 45, Bahar 2008, s.23.

6 Altuğ, a.g.m., s. 846.

7 Bozkurt, a.g.m., s. 3.

8 Karpat, *Dağıt Delen Irmak*, s.13.

9 Murat Sarıca, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupada Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, İstanbul, 1982, s. 142-243.

20. yüzyılın ilk yarısında inkıraza uğrayan Osmanlı Devleti'nin yerine, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Anadolu insanının bedelini ağır ödeyerek verdiği istiklâl mücadelesi neticesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. On yıl devam eden Balkan, Dünya ve İstiklâl savaşlarında Anadolu nüfusunun %30'u kaybedildi. Yeni kurulan Türk devletine miras kalan takriben 13 milyonluk nüfus, ülkenin iktisadi, siyasi ve askerî kalkınması için kâfi değildi. Eksik olan bu nüfusun diğer ülkelerden getirilecek göçmenlerle arttırılması, yeni devletin nüfus siyasetini teşkil etti.[10]

Anadolu'da 1920'lerde yeni bir devlet kurulurken, Bulgaristan ve Yugoslavya'ya kıyasla eğitim, din ve kültür sahasında daha iyi imkânlara sahip olan Romanya, yaklaşık 190 bini bulan Müslüman Türk nüfusuyla kendi vekillerini seçebiliyor, dinî teşkilatlarını kurabiliyor ve mekteplerde Türkçe ders alabiliyorlardı.[11] I. Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya Hükümeti, Türk mekteplerinde Romence tedrisat yapılmasını mecburi tuttu. Eğitimdeki bu durum Romen kültürünün tehdidi altında olduklarını hisseden Türklerin hiç hoşuna gitmiyordu. Fakat Dobruca'daki Türklerin "maarifsizliği büyük bir yara" idi. Burada okuma çağındaki çocuklar için yeterli olmayan birkaç mektep de muallimsizlik ve vesaitsizlikten dolayı âtıl bir haldeydi.[12] Türkiye-Romanya ilişkilerinin iyi seyrettiği bu süreçte Hristiyan Gagavuzlar Romanya'da azınlık statüsünde bile sayılmadıkları için Müslüman Türklerle aynı haklara sahip değillerdi.

İyi yönde devam eden iki ülke ilişkilerinin paralelinde menfi gelişmeler de vardı. Bu menfi gelişmelerden en önemlisi, Türkleri Romanya'dan göçe zorlayan toprak meselesi idi. I. Dünya Savaşı öncesinde tarım ülkesi olan Romanya'da büyük toprak sahipliğine dayalı feodal yapı hâkim durumdaydı. I. Dünya Savaşı'nda yaşanan savaşlar, yapılan harcamalar Romanya'nın ekonomik ve

10 Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 24.
11 Bozkurt, a.g.m., s. 10-12; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 24.
12 *BCA*, 030.10/116.810.13.

sosyal düzenini bozdu. Romanya Kralı Ferdinand 1918 yılı Kasım ayında büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını ön planda tutmaktan vazgeçti. 100 hektarın üzerindeki mülkiyetli arazilerin istimlâk edilmesi ve ihtiyaç sahibi köylülere dağıtılması yönünde aldığı kararı Kral Ferdinand 17 Temmuz 1921 tarihinde uygulamaya koydu. Bu karar, Romanya'da yaşayan büyük toprak sahiplerine olduğu gibi gibi aynı konumdaki Türklere de olumsuz yönde tesir etti. Romanya Hükümeti, 1924 yılında Türklerin nüfusça en yoğun bulunduğu Dobruca'da ikinci bir İstimlâk Kanunu uygulamasına girişti. Bu kanun gereğince Dobruca'daki Türk köylü ve çiftçisi ellindeki toprakları Romanya Hükümeti'ne bırakmak zorunda kaldı. Teşkilatsızlık ve bilgisizlikleri yüzünden bazı köylü ve çiftçi Türkler, ellerindeki toprakların tasarruf hakkını bile ispatlayamadı. Hükümet daha ziyade verimli olan kısımları istimlâk yoluyla aldığı için Türklerin elinde verimsiz, kumlu ve taşlıklı topraklar kaldı.[13]

I. Dünya Savaşı sonrasında çok uluslu imparatorlukların yıkıldığı, yerlerine millî devletlerin kurulduğu bir süreçte Romanya, Makedonya'dan ve Banat'tan getirdiği Ulahları 1920'lerde Türklerin yoğun yaşadığı Dobruca'ya yerleştirme gayreti içine girdi. Bunu da Romanya Hükümeti, uygulamaya koyduğu istimlâk politikası ile peyderpey gerçekleştirmeyi planlıyordu. İlk aşamada Romanya Hükümeti'nin, göç eden Ulahları, evleri inşa edilinceye kadar Türklerle aynı yerde yaşamaya zorlaması, iki topluluğun arasında anlaşmazlıkların meydana gelmesine sebep oldu. Ulahlar, Türkleri Dobruca'dan kaçırmak için hakaret mahiyetinde bazı davranışlarda bulundular. Türkleri Romanya'dan Türkiye'ye göçe iten nedenler arasında Ulahlar meselesinden başka, özellikle sınır boylarında karakolların ve jandarma teşkilatının Türk köylüsünü angaryayla mükellef tutması, bazı bölgelerde can ve mal güvenliklerinin ortadan kalkması sayılabilir. Onlarla çatışmayı

13 *BCA*, 030.10/116.810.13; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 26-27.

göze alamayan pek çok Türk, bulunduğu Dobruca topraklarını terk ederek Türkiye'ye göç etmek için yola düştü. Türkleri göçe teşvik için Romanya Hükümeti, önceden göç etmek isteyenlerden alınan 80 bin ley pasaport ücretini sonradan kaldırdı. Böylece Romanya Hükümeti'nin Dobruca'yı Romenleştirme düşüncesi gerçekleşmeye başladı.[14]

1929 yılında dünyada yaşanan krizin Romanya ekonomisini oldukça sarsmış olması, pazarın daralması nedeniyle köylüleri ürettikleri malları satamaz hale getirmişti. Türk köylüsü ürettiği malı elinden çıkaramadığı için mali açıdan çok zor günler geçiriyordu.[15] Dünya ekonomik buhranının yaşandığı 1929 yılının ilk aylarında Türkiye'ye hicret etmişlerdi. Ertesi yıl ise Türkiye'ye Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Yugoslavya'dan 210 Müslüman Türk geldi.[16] Romanya'da 1930 yılında yapılan nüfus sayımında 179.991 Türk nüfusu Dobruca'da yaşıyordu. Dobruca'daki bu Türk nüfusu, Romanya'daki etnik tasnife göre %21.2 oranıyla üçüncü sırada yer alıyordu. Dobruca'da Türkler, Durostor başta olmak üzere Caliacra, Köstence ve Tucea vilayetlerinde meskûn idi. Bu nüfus sayımına göre; Durostor'da 40.008, Köstence'de 32.288, Caliacra'da 37.640, Tulcea'da 8.006 Türk nüfusu kayıtlı idi. Transilvanya'daki Türk nüfusu %2'nin altında kaldığı için etnik öneme göre bu tasnife dâhil bile edilmemiştir.[17]

Anadolu coğrafyasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir taraftan kendi topraklarında yaşayan Türk halkının yaralarına merhem olmaya çalışırken diğer taraftan Balkanlar'dan göçe zorlanan, göç ettirilen Türklere kucak açıyordu. Zorlu savaş yıllarının ardından daha yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Romanya'dan göç etmek isteyenlerin kendilerinden yardım talep etmemek kaydıyla gelmelerine izin verdi. Romanya'dan

14 BCA, 030.10/116.810.13; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 27-28.
15 *BCA*, 030.18.01.02.3.29.6.
16 *BCA*, 030.18.01.02.14.63.5; 030.18.01.02.16.85.20.
17 Altuğ, a.g.m., s. 853-854.

gelecek Türkler, arazi satışlarından elde ettikleri nakit paralarıyla kendilerine yeni bir hayat kurmayı hayal ettiler. Bu yolla Romanya'dan Türkiye'ye yeni sermaye akışı başladı. Türkiye'ye bu göçler Romanya'nın servetinin yurt dışına çıkmasına sebep olduğundan, Romen Hükümeti bunu engellemek için 1928 yılında ilk önce pasaport alımına bazı engeller koydu. Yapılan aleyhte propagandalar da buna eklenince, 1928 yılının ikinci yarısından itibaren Romanya'dan Türk göçleri durduruldu. Türkiye bu engellemelere karşı duyarsız kalmadı. Özellikle Bükreş büyükelçileri tepki gösterdi.[18] Romanya İçişleri Bakanı Mösyö Michalache, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey ile yaptığı bir telefon görüşmesinde, "Başvekil, müracaatınızdan bana çok alakayla bahsetti ve Türk ahaliyi muhaceret zaruretinden kurtarmak için fevkalade tedbirler almaya karar verdik," dedi.[19] 1923-1933 yılları arasında Cumhuriyet'in ilk yıllarında Romanya'dan Türkiye'ye 33.852 kişi göç etti.[20] Romanya'nın Bükreş Büyükelçiliği'ne 90.000 Müslüman Türk, Türkiye'ye göç etmek için 1933 yılı yazına kadar müracaatta bulundu.[21] Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Bey'in gayretlerine rağmen 1933 yılı içerisinde Romanya'dan Türk göçü 3.273 kişiyle sınırlı kaldı, büyük bir göç dalgası yaşanmadı.[22]

Romanya Adakale'den Türkiye'ye iltica eden ve 9 Ocak 1934 tarihinde İstanbul'a gelen Behlül Turhan, göç yolculuğu sırasında

18 Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 28-29.

19 *BCA*, 030.10/246.667.10.

20 Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 29. Romanya'nın Pazarcık kasabası Nasreddin köyü halkından olan, Bulgariya vapuruyla İstanbul'a gelen ve Polis Müdüriyeti tarafından yapılan tahkikatta "Mahmud bin Mahmud"un tescilinde bir mahzur olmadığı anlaşıldığı Dâhiliye Vekaleti'ne 28 Eylül 1925 tarihli bir yazıyla bildirildi. Bkz. *BCA*, 272/14.77.38.5.

21 *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1933.

22 *BCA*, 030.10/246.667.12; 1929-1930 yıllarında Bulgar, Yugoslavya, Sırp ve Romanya'dan Türkiye'ye hicret ve iltica yoluyla gelen Müslümanların Türk vatandaşlığına alınması için kararnâmeler çıkarıldı. Bkz. *BCA*, 030.18.01.02.4.31.6; 030.18.01.02.14.63.6; 030.18.01.02.12.45.3; 030.18.01.02.14.63.14.

yaşadığı sıkıntıları Cumhuriyet Halk Fırkası Reisliği'ne 20 Şubat 1934 tarihinde yazdığı mektubunda şöyle anlatıyor:

"Romanya'da Adakale ahalisinden iken Cumhuriyet Hökumeti'nin iskan kanundan istifade ile Türkiya'ya gelmege karar verdim. Bükreş elçiligimizin teşviki ile bu fikrimi tatbik sahasına koydum. Adakale'deki malımı mülkümü ve ticarethanemi yok bahasına satarak Romanya'da kambiyo kanunlarına göre Romen parasının memleketten çıkarılmasının yasak oldugu için ve ancak karşılıgı ecnebi kambiyosu ile tediye edildiği takdirde tedarik edilebilen petrolü yine Bükreş elçiligimizin lütufkar yardımı ile ve paraca mühim birçok fadakârlık ve güçlükleri yendikten sonra 4100 Türk lirası karşılıgı Romen parası kıymetinde petrol mübayaa ederek yanımda bu aldıgım eşya ve 885 no.'lu kanunun emrettiği şekilde noksansız ve kusursuz olarak hazırlanmış bulunan bütün vesikalar olduğu halde uzun, üzücü ve çok masraflı bir yolculuktan yine hökmüne kifayet etmiş olmak endişesi ile tuttugum ufak bir motorla Karadeniz'i aşarak 9 Birincikanun günü İstanbul'a geldim. Romanya'da hemanda altı ay süren bir müddet içinde bin müşkilat ile hazırladıgım evrak ve vesaik İstanbul gümrügünce muamelemin elde bulunan kanuna göre en kısa bir zamanda bitirilmesi için kanunen kafi bulunmakta oldugu halde İstanbul gümrükler müdürlüğü her nedense bütün vesikaları zaten tasdik etmiş bulunan Bükreş elçiligimiz ve konsoloslugumuzdan müteaddid istizahlara lüzum göstermek gibi karar ve tedbirlerle beni iki aya yakın bir müddet oyaladıktan sonra nihayet 4 Şubat 1934 tarihinde Gümrükler ve İnhisarlar Vekaleti'nden aldıgı ve 885 no.'lu kanundan istifade edilerek muhacirler tarafından Türkiya'ya sokulacak 5.000 lira kıymetinde ticaret eşyasının hisabunda alım bedelinin degil memleket içindeki toptan piyasa fiyatının esas tutulmasını mübeyyen bir emir ile karşılaştırmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nce isdar ve senelerden beri yüzlerce muhacire tatbik edilmiş olan bu kanunun hökmünü degiştirecek mahiyette gördügüm bu emre göre hakkımda muamele olunması halinde kanuna ve Cumhuriyet Hökumeti'nin haricindeki makamlarının sözlerine inanarak sekiz ay evvel muhacirete karar veren ve iki buçuk ay evvelde filen memlekete girmiş olan ben ana-vatana attıgım ilk adımda bir kanunsuzlukla karşılanmış bulunacagım gibi Romanya'da bıraktıgım emin bir mevkiye ve muhite göre çok refahlı bir hayata karşılık burada henüz daha yabancısı olarak bulundugum bir muhit içinde terk edildiğim sermayeden çok dun ve yaptıgım bütün masrafları ancak kapadabilecek bir halde surunmekligimi ve neticede sefaletimi mucib olacagından hususi şartların göz önüne alınarak benim de 885 no.'lu kanundan istifa etmekligim hususunun… "[23]

Romen Hükümeti'nin bütün engelleme çalışmalarına karşı, buradaki Türklerin ellerindeki malı mülkü yok pahasına satıp Türkiye'ye göç etme çabasında bulunması, Türkiye'yi tedbirli davranmaya sevk etti. Çünkü Türkiye bu insanları sevk, iaşe ve iskânını sağlama konusunda yeterli imkâna sahip değildi. Ankara Hükümeti kitlesel göçü önlemek hususunda Bükreş Elçiliği'ne bir talimat gönderdi. Bu hükümet ile elçilik arasında bu türden yazışmalar artarken, Romanya'daki Türklerde Türkiye'ye göç etme hazırlığı bütün hızıyla devam ediyordu.[24] Romanya'daki Türk köylüsü asgarî fiyatı 8 bin ley olan tarlasını yok bahasına 2 bin leye satıyordu. Zengin Bulgar çiftlik sahipleri bu arsaları en ucuz fiyattan kapatıyordu.[25] Artık ok yaydan çıkmıştı… Yok pahasına malını mülkünü elinden çıkaran Romanya'daki Türkler, 1934 yılı baharında Dobruca'dan (Silistre, Pazarcık ve Tozkan eyaletlerinde) toplu olarak dört beş günlük yolculuktan sonra

23 *BCA*, 490.001/1453.20.1.
24 *BCA*, 030.10/246.667.10.
25 *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1934.

liman kenti Köstence'ye akın ediyorlardı.[26] Romanya'da Müslüman Türklerin mevcudu, yapılan göçler neticesinde 1934 yılı baharında 170 bine düştü.[27] Bir an önce Türkiye'ye gitmek için pasaport, vergi, belediye rüsumu, Köstence'ye ayakbastı parası, Köstence Liman Sendikası'na mensup hamal ücretleri gibi paralar ödeyen Türkler maddi bakımdan soyuluyordu.[28] 1934 yılı sonbaharında Köstence'de göç için 30 bin kişi toplanmıştı. Türk Hükümeti toplu göçe karşı gerekli tedbir alamadığından, Köstence'deki Türkler nakliye ücretini ödemeyi kabul ettikleri Nâzım, Adana, Adnan, Seyyar vapurlarıyla Türkiye'ye geçiyorlardı.[29] 1934 yılı Ekim ayı başında Köstence'de 700 aile Türkiye'ye göç etmek üzere birikmişti.[30] 1934 yılı Aralık ayında Türkiye'ye ulaşan Türk göçmenleri karşılayan Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in tuttuğu rapora göre; bu göçmenlerin ellerinde toplam 2.500 liranın olduğu, en varlıklı kişilerin elinde 1,5 liranın olduğu belirtilmiştir. Rapordaki bu bilgi, Türkiye'ye göç etmek için Romen Türklerinin bütün servetini harcadığı acı gerçeğini açıklamaktadır.[31]

1934 yılı Haziran ayından 1935 yılı Ocak ayı başına kadar Türkiye'ye 18.400 göçmen geldi.[32] Kızılay Cemiyeti, gelen muhacirlere yardım amaçlı 97 balya fanila, ayakkabı, çamaşır, çorap ve saireyi Tekirdağ'a gönderdi.[33] Bu göçlerden dolayı Tekirdağ vilayeti Çorlu kazasında Ömerler ve Türkmeneli köyleri kurul-

26 Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 30.
27 *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1934.
28 BCA, 030.10/116.810.13.
29 *Akşam*, 7 Teşrinisani 1934/7 Ekim 1934; *Cumhuriyet*, 3 Birinci Teşrin 1934/3 Ekim 1934; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 31. Köstence'ye gitmek üzere hareket eden Adana vapuru fırtına yüzünden İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e çıkamadan geri dönmüş, Büyükdere'ye giderken Umur yerinde karaya oturmuştu. Bkz. *Akşam*, 7 Teşrinisani 1934/7 Ekim 1934.
30 *Cumhuriyet*, 3 Birinci Teşrin 1934/3 Ekim 1934.
31 Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 31.
32 *Son Posta*, 2 İkinci Kanun 1935/2 Ocak 1935.
33 *Akşam*, 15 Kanunisani 1935/15 Ocak 1935.

du ve diğer muhacirler için 2.000 ev inşa edildi.[34] Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenleri yerleştirmek için Türk Hükümeti engellenemeyen bu göçlerin bundan sonra bir program çerçevesinde yürütülmesi için 1935 yılı başlarında Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'i görevlendirdi.[35] Tanrıöver, Romanya Başvekili'nin başkanlığında 21 Şubat 1935 tarihinde yapılan toplantıdan sonra Dobruca Türklerini göçe mecbur eden sebeplere dair hazırladığı raporu ilgili Romanya Hükümeti makamlarına iletti. Bu raporunda elçi, yaptığı tahkikatlar neticesinde Türklerin yerinde kalmasına imkân olmadığını bildirdi.[36] Romanya'daki Müslüman Türklerin Anadolu'ya nakilleri için Türk ve Romen Hükümetleri arasında bazı konularda tespitler yapıldı. Bu minvalde Türk ve Romen temsilcilerinden oluşan bir heyet Dobruca'daki Türklerin mülklerini yerinde görerek kıymet takdir edeceklerdi. Böylece mülkünü satış sıkıntısından kurtulacak ve göç edecek Türklere doğrudan Romen Hükümeti tarafından pasaport verilecekti.[37] Trakya Umumi Müfettişi Dr. Tali Öngören Bükreş Büyükelçisi Tanrıöver'e 20 Mart 1935 tarihinde gönderdiği tahriratta, 1935 yılı Mayıs ayında başlanacak ve 1936 yılı Ocak ayı sonunda tamamlanacak şekilde Trakya'ya 50-70 bin

34 *Akşam*, 23 Kanunievvel 1934/23 Aralık 1934; *Akşam*, 22 Şubat 1935.

35 *BCA*, 030.18.01.02.54.34.11; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 32.

36 *BCA*, 030.10/247.668.16.

37 *Cumhuriyet*, 7 Mart 1935. Romanya Bakanları ile Bükreş Büyük Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver arasında 1935 yılında yapılan toplantıda, Türk Hükümeti'nin Türk göçleri ile ilgili dokuz maddelik talebi kabul edildi.
"1. Müslüman Türklerin göçü üç, nihayet dört yıl içinde bitecektir.
Müslüman Türklerin oturduğu topraklar dört bölgeye ayrılacak, Türk ve Romen üyelerden kurulacak komisyonlar bu toprakları değerlendirecektir.
2-3. Romanya hükümetinin satın alacağı taşıtsız malların -menkul olmayan malların– tutarlarının bir kısmı para, bir kısmı petrol ve tahta gibi mallarla ödenecektir.
4. Evkaf ve cemiyetlerin taşıtsız malları için Romany(a) hükümeti tarafından ayrı bir para verilecektir.
6. Askerde bulunan Türk delikanlıları özgüz(r) bırakılacaktır.
7. Türklerin hazineye olan borçları aranmayacaktır.
8. Türk ahalinin beraber götürecekleri taşıtsız -menkul- her nevi para eşya ve mal özgüz(r) çıkacaktır.
9. Limanlarda göçmenlerin eşyası vapurlara yüklenirken k(g)ümrük hamalları karışmayacak ve bunun için hiçbir vergi alınmayacaktır." Bkz. *Ayın Tarihi*, S. 19, Haziran 1935, s. 23.

Türk'ü Bulgaristan ve Romanya'dan kabul edebileceklerini bildirdi. Türkiye, 50 bini Romanya'dan, 20 bini ise Bulgaristan'dan gelecek bu Türkleri kabul etmek için hazırlıklara girişti.[38] Ankara Hükümeti, Romanya'dan gelecek olan Türklerin evini barkını, malını mülkünü bırakarak alelacele gelmelerini değil, menkul ve gayrimenkul servetlerini de getirebilecekleri muntazam bir göç tertiplemeyi istiyordu. Böylece yazın Romanya'dan getirilmesi planlanan Türkler, yalnızca nüfusu arttırmayacak, aynı zamanda araba, at, inek, koyun, ziraat aletleri gibi o dönemde büyük ihtiyaç duyulan servetlerini de Türkiye topraklarına nakledebileceklerdi.[39]

1935 yılı Temmuz ayında Romanya'dan göç etmesi planlanan Türklerin ilk kafilesinde 1.150 göçmen, Nazım vapuruyla Türkiye'ye ulaştı. Bu Türk göçmenler gelirken, "at, koyun gibi hayvanları, arabaları ve çiftliğe müteallik malzeme ve vasıtaları da" beraberinde getirmişlerdi.[40] Çalışmalar devam ederken Dâhiliye Vekaleti, 25 Eylül 1935'te Bükreş Büyükelçisi Tanrıöver'e eldeki tahsisatın yetersizliğinden dolayı yapılması planlanan göçün durdurulmasını salık verdi. Bu karar göç için yollara dökülen insanları hayal kırıklığına uğratacağı gibi, yapılan hazırlıklar da boşa gidecekti. Tanrıöver 26 Eylül 1935 tarihinde Dâhiliye Vekilliği'ne bu göçün durdurulması emrinin uygulanmasının mümkün olmadığını bir telgrafla bildirdi. Romanya'dan Türklerin yapacağı göç şartları konusunda müzakereler yürütüldü.[41]

Romanya'da Müslüman ve Hristiyan Türklerle yakından ilgilenen Tanrıöver, 21 Ekim 1935 tarihli raporunda, Köstence'de birikmiş olan 3-4 bin Türk'ün bir, bir buçuk aydan önce Türkiye'ye sevkiyatının yapılmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.

38 *BCA*, 030.10/116.810.13. 1935 yılı Haziran ayında Türkiye'ye göç etmek için 8 bin Müslüman Türk Köstence'de bekliyordu. Bkz. *Ayın Tarihi*, S. 19, Haziran 1935, s. 24; *Son Posta*, 28 Mayıs 1935.
39 *BCA*, 030.10/116.810.14.
40 *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1935.
41 *BCA*, 030.10/116.810.14.

Raporda, Köstence'de toplanan bu insanları her türlü tehlikeden koruyabilmek için özellikle kadın ve çocukların cami ve hanlara yerleştirilmesi gerektiği açıklanmıştır. Romanya Hükümeti de göçü durdurmak için köylere varıncaya kadar emirler göndermişti[42]. Köstence'de toplanan 8.000 göçmen 20 gün içerisinde Türkiye'ye vapurlarla nakledilecekti. Bunların 2.500'ü yola çıkarılmış olup, kalan 5.500 kişi ise yola çıkmayı beklemekteydi. Yeni düzenlenen şartlara göre vapurlar her kişiden 360, beygirlerden 625, arabadan 500 kuruş navlun alacaktı. Çocuklardan ise navlun ücreti alınmayacaktı. Ellerindeki mülklerini sattıkları halde Durostor'dan 6.000, Köstence sancağından 2000, Tolça sancağından 300 kişilik nüfus, 1935 yılında göç edeceklerin dışında kalmışlardı.[43] 11 Kasım 1935 tarihinde Köstence'den Bursa vapuruyla İstanbul'a gelen 1.800 Türk, 600 hayvan ve 250 araba beraberlerinde olarak nakledildiler. *Cumhuriyet* gazetesinin 22 Kasım 1935 tarihli nüshasında çıkan habere göre; gelen bu göçmelerin geldikleri trenin Sirkeci'ye zamanında gelemediği ve gidecekleri yerlere sevk edilemedikleri için çektikleri sıkıntı, "Bu göçmenler geldiklerinden beri Sirkeci'de karpuz sergisinin arkasındaki çamurluk meydanda açıkta beklemektedirler. Yağmur ve soğuk yüzünden içerinde hastalananlar vardır. Yola çıktıkları günden beri içlerinde üç kadın doğurmuştur," şeklinde aktarılmaktadır.[44] Kızılay, göçmenlerin bu sıkıntılarını bir nebze giderebilmek için yemek, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı ve 100 yataklı seyyar hastaneler açma kararı aldı.[45] Gelen bu göçmenler Edirne ve Diyarbakır vilayetlerine yerleştirildiler.[46] Daha sonra Nâzımiye vapuruyla gelen 1.750, Cumhuriyet vapuruyla gelen 1.768 göçmen Türk Derince'ye geldi ve İzmit'te

42 *BCA*, 030.10/116.810.11.
43 *Cumhuriyet*, 22 İkinci Teşrin 1935/22 Kasım 1935; 24 İkinci Teşrin 1935/24 Kasım 1935.
44 *Cumhuriyet*, 12 İkinci Teşrin 1935/12 Kasım 1935; 22 İkinci Teşrin 1935/22 Kasım 1935.
45 *Son Posta*, 27 İkinciteşrin 1935/27 Kasım 1935, 28 İkinciteşrin 1935/28 Kasım 1935.
46 *Akşam*, 18 Kanunıevvel 1935/18 Aralık 1935.

kendileri için hazırlanan yerlere yerleştirildiler. Gelirken yanlarında 748 koyun, 336 sığır, 1.340 at, 25 tay ve 426 arabayı da beraberlerinde getirmişlerdir.[47]

Türk Hükümeti göçmenlerin bu yığılmasını önlemek için Romanya Hükümeti'nden Türkiye'ye hicret etmek isteyenlere 1936 yılı Mart ayı sonuna kadar pasaport verilmemesini istedi.[48] Ertesi yıl, gelecek Türk göçmenlerin Trakya'ya iskân edilmesi için hazırlıklar yapılmaya başlandı. 1936 yılı Nisan ayı ortalarında Romanya'dan göç etmesi planlanan Türklerin ilk kafilesinin İstanbul'a gelmesi ve buradan başka yerlere nakilleri için hummalı bir çalışma vardı.[49] 1937 yılı Ocak ayı başında Romanya ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türklere dağıtılmak üzere tohumluk buğday tedarik edilmeye başlandı.[50]

Romanya'dan yapılacak göçlerin tanzimi vazifesiyle Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'e 21 Nisan 1936 tarihli ve 4423 sayılı kanunnâme ile tekrar salahiyet verildi.[51] Bulgaristan ve Romanya'dan 5.000 kadar göçmen Varna, Burgaz ve Köstence limanlarından kiralanan vapurlarla birinci kafile olarak Tuzla Limanı'na nakledildiler. Bu göçmenler Bursa, Nazım, Adana vapurlarıyla geldiler[52]. 1936 yılı Temmuz ortasına kadar Romanya ve Bulgaristan'dan gelen 11.899 göçmen Anadolu'da Yozgat, Çorum, Bilecik, Konya, Niğde vilayetlerine yerleştirildiler.[53] 1936 yılı Ekim ayında Köstence'den Ege mıntıkasına yerleştirilmek üzere 1.500 göçmen Hisar vapuruyla Anadolu'ya geldi.[54] Yükleriyle birlikte göçmenler Köstence'den İstanbul'a 290 leye (237 kuruşa) getirildi. Yürütülen hummalı göç çalışmaları neticesinde

47 *Ayın Tarihi*, S 25, 14 Kanunıevvel 1935/14 Aralık 1935, s. 5.
48 *Cumhuriyet*, 12 İkinci Teşrin 1935/12 Kasım 1935.
49 *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1936.
50 *Ayın Tarihi*, S. 38, 6 Son Kanun 1937/6 Ocak 1937, s. 6
51 *BCA*, 030.18.01.02.64.31.8.
52 *Ulus*, 29 Mayıs 1936.
53 *Son Posta*, 15 Temmuz 1936.
54 *Son Posta*, 27 Birinciteşrin 1936/27 Ekim 1936.

bütün zorluklara ve sıkıntılara rağmen göç devam ediyordu. 1934-1938 yılları arasında çileli bir yolculuktan sonra Romanya'dan Türkiye'ye 80 binin üzerinde Türk göç etti.[55] Romanya Devleti ülkesinde yaşayan Türk topluluğunu kendilerine en sadık ve en sakin millet kabul etmiş, Türk topluluğu da millî, dinî, ilmî ve siyasi açıdan herhangi bir teşkilata ihtiyaç duymamıştı.[56] Ama bu göç sancısının yaşandığı süreçte her türlü hakarete, yağmaya, zulme ve haksızlığa karşı Romanya'da Türklerin hakkını savunacak bir teşkilatın olmamasının acısını da yine Türkler çekmişti.[57]

Romanya'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen sancılı göç dalgası, göç eden Müslüman Türklerin içini acıtsa da aynı milliyete sahip olmalarına rağmen Ortodoks Hristiyan Gagavuz Türkleri, dinlerinden dolayı Türkiye'ye gelmek için yaşamaya belki razı olacakları bu göç sancısından bile mahrum kalmıştı. 1930'lu yılların başlarında 250 bin civarında bulunan Ortodoks Hristiyan Gagavuz Türk'ü Romanya'da en fazla Basarabya ve[58] Dobruca bögelerinde yaşıyordu. Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmeyen Hristiyan Gagavuz Türkleri, Cumhuriyet Türkiyesi'nin de dikkatini çeken bir topluluk değildi. Cumhuriyet idaresi ilk olarak 1930'ların başında Gagavuz Türkleri hakkındaki bilgileri konso-

55 *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1936. Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 31-34. Ankara Hükümeti, Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Müslüman Türklerin işlerini yürütmek üzere 1936 yılında Sofya ve Bükreş'e memur tayin etti. Bkz. *BCA*, 030.18.01.02.63.28.17; 030.18.01.02.66.53.17.

56 Ömer Metin, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 35, Güz 2012, s. 135.

57 *BCA*, 030.10/247.668.16.

58 *BCA*, 030.10/116.810.11; *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1934; Duman, "Atatürk Döneminde…", s. 35; Bükreş Büyük Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya'daki Hristiyan ve Müslüman Türklerin eğitimiyle yakından ilgilendi. Romanya'dan Türkiye'ye 1934 yılı Nisan ayı başında gelen 4'ü Hristiyan Gagavuz, 16'sı Müslüman olmak üzere 20 Türk talebe, yanlarında diğer "Rumen Darülfünun" talebelerle birlikte geldiler. Bu talebeler Galatasaray Lisesi'nde misafir edildiler. Köstence Belediye Reis Muavini ve Cemaat-i İslamiye Reisi Fahrettin Bey'in başkanlığında İstanbul'da bulunan bu talebe heyeti arasında Hristiyan Gagavuz Türk'ü talebeler, Arapça ve Farsça bilmedikleri için temiz Türkçe konuşmuşlardır. Bkz. *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1934. 1936 yılı Nisan ayında Romanya'dan 50 üniversite kafilesi İstanbul Üniversitesi'ni ziyaret etmişlerdir. Bkz. *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1936; 19 Nisan 1936.